

DIÓSI ÁGNES*Értelmiségi roma nők – II.***A pszichológus: Mendi Rózsa**

– Két nagyon erős embernek a gyereke vagyok. Az Anyu olyan volt, mint a gyökér, ami belekapaszkodik a földbe: megtartó erő a családban. Neki volt *orra*. Ő érezte azokat a szagokat, amelyek ahhoz kellettek, hogy életben maradjunk. Az Apuban meg olyan fokú finomság és érzékenység volt, amit én azóta is mélységesen tisztellek és szeretek benne. Kifejezetten intellektuális, introvertált típus volt gyerekkoromban, és most is az. Ma már tudom, hogy erre a két emberre együtt hasonlítok. Az élni akarás és az erő: ötször elájulok, földre esem és újra felállok – ez az Anyu. És az a fajta jóindulat, amit nem nagyon tapasztaltam másoknál, meg szinte már kóros becsületesség – ezt az Apámnak sikerült átörökítenie. Mindig tudom, hogy mikor vagyok az Anyu, és mikor vagyok az Apu.

Mind a ketten vidékről, Bács-Kiskun megyéből kerültek Budapestre. Azt csak családi beszélgetésekből tudom, hogy a Haller tér környékén, valami barakkban kezdték a közös életüket. Nagyon szép ember volt mind a kettő. Anyu tizenhat évesen szült meg engem, négy napig vajúdott velem, emiatt tönkrementek a hasi szervei, tizenhárom műtétje volt az évek során. Apu huszonhat évesen külsőre teljesen olyan volt, mint Franz Kafka. Még a mozgásai is. Az első östehetség a családban. Anyu családjában is, Apuéban is mindig mindenki a zenélésből élt. Apu nyolc-kilenc éves lehetett, amikor azt mondta az apjának, hogy ő nem tanul zenét, mert nem engedi, hogy száz forintért bárki megalázza. Ez a negyvenes évek elején történt. Utána, az ötvenes években mind a két családban tragikus változás zajlott le. A muzsikusság megélhetésből és ebből az identitásból segédmunkás létbe kényszeríteni ezeket az embereket: tragédia volt. Nem is élték túl lelkileg, és ez számos testi betegség forrása is lett. A nagyszüleim már nem voltak fiatalok, amikor ezt a változást meg kellett tenniük. Apu az ötvenes években volt középiskolás, polgári után élelmiszer-ipari technikumba ment. Érdekelte a költészet – verseket írt –, meg a politika – tizenhárom évesen A tőkét olvasta, persze a családban senki sem értette. Az iskolában értékelhették, mert harmadikban ki akarták küldeni a Szovjetunióba tanulni, de az apja nem engedte. Akkor szakadtak meg a tanulmányai. Az tartotta életben, hogy állandóan olvasott. Nagyon magányos és befelé forduló lett. Gyerekkoromban mindig mesélt, hogy az iskolában ott volt a neve a dicsőségtáblán, de nem tanulhatott tovább. Végül villanyszerelő lett belőle. De ő tanított meg minket arra, hogy a könyv

a legjobb barát az életben. Attól mindent megkapunk. Anyu is jó képességű volt, noha nem fejezte be az általános iskolát, kimaradt nyolcadikból. Mindig dolgozott.

Azt gondolom, máig kiható, fontos momentum, hogy Anyu áldást kért rám. Amikor terhes volt velem, bement a templomba, letérdelt, és azt kérte az Istentől, hogy ez a gyerek áldott legyen. És valóban, a lelkem legmélyén mindig transzcendens kapcsolatom volt az Istennel. Nem járok templomba, nincs szükségem rá, hogy egy gyülekezettel hallelujázzak, meg hogy mások mondják meg, mit kell tennem és gondolnom – nekem ez személyes ügyem. A mindennapjaimat az Isten árnyékában élem. Ezért tudtam annyi mindent elviselni az életben. Nem gondolom, hogy boldog vagyok, azt nagyon korán elveszítettem, de a legfontosabb képességem az, hogy másoknak tudok boldogságot adni. És azt gondolom, az a feladatom, hogy akik az én vonzókörömbe kerülnek, azok felismerjék, hogy mit kell nekik csinálni. Segítőként vagyok jelen. Ezt egyre erősebben érzem. És ez legalább olyan örömet tud adni, mintha megkapnám azt a harmóniát, ami másokat boldoggá tesz. Harmincnyolc éves koromra is megőriztem valamit a gyermeki tisztaságból, és nem tudok erről lemondani. Hiába szeretnék a mai értékrend szerinti materiális felnőtt lenni, meg olyan praktikus, nem megy, mert belül egészen más van. Olyan értelemben, mint például a húgom, én nem tartom magam hívőnek, se vallásosnak. Van az életemnek valami, keretek közé nem szorítható transzcendens tartalma, és ez a meghatározó.

Szüleim nagyon korán betegek lettek, mind a kettőt leszázalékolták, tényleg klasszikus, mély szegénységben éltünk, mégis lelki gazdagságban, nagy-nagy szeretetburokban. Előfordult, hogy a tél kellős közepén nem volt csizmám, szteppcipőben mentem iskolába. Két-három éves koromban kiderült, hogy imádok táncolni, és akkor az Anyu beíratott egy magán balettiskolába, ahova tizenkilenc éves koromig jártam. A szüleim ezért rengeteg mindenről lemondtak. Voltak a balettvizsgák, mindig elő kellett teremteni a pénzt, kölcsönkértek, szóval nagyon nehéz volt. Egyszer abba is kellett hagynom. És olyan depressziós lettem, hogy azt mondta a pszichológus, azonnal írassanak vissza, mert enélkül nem tudok felépülni. Nekem nagyon nagy örömet okozott a tánc. Számomra a színpadon minden megszűnt. Felmentem, és onnantól kezdve csak a zene és a tánc létezett. Ebben az iskolában mindenkit felkészítettek ORI-vizsgára. Ketten voltunk cigányok, mind a ketten óvodás korunktól jártunk. És amikor a mi időnk érkezett el, minket nem készítettek fel. Szerintem ez nem volt véletlen. Megakadályozták, hogy befejezhessük, papírunk legyen róla. És akkor úgy éreztem, hogy a sok befektetés, a szüleim áldozata hiábavaló volt.

A tánc mellett azért más is fontos volt. Negyediktől kezdve érettségiig minden szavalóversenyen indultam, és középiskolás koromban a budapesti versenyt megnyertem. Gondoltam rá, hogy színésznő is lehetnék. Szakközépiskolába jártam, mert a szüleim azt mondták, hogy gimnáziumi érettségivel nem lehet mit kezdeni, kell egy szakma is. És mivel az Anyuék mindig betegek voltak, én legtöbbit a fehérvölgöyös orvosokat láttam a kórházban, ezért aztán az egészségügyi szakközépiskolát választottam. Nem bántam meg, mert az is közel állt hozzám, érdekelt, és szakmai tárgyakkól nagyon

jó voltam, jó diagnózisokat tudtam készíteni. Hetedikétől kezdve minden nyáron dolgoztam valahol, hogy az őszi iskolakezdésre megkeressem a pénzt – ez az én feladatomban volt. Középiszkolás koromban kórházban dolgoztam, és nagyon szerettem. Nem gondoltam arra, hogy különórákra járhatnék, ahogyan mások tették, akik az orvosira készültek. Elfogadtam, hogy erről le kell mondanom.

Osztályfőnököm, egy végtelenül kulturált, nagyon szép nő – talán a példaképem is – különösen odafigyelt rám a középiszkolásban, azt hiszem, én voltam a kedvence. Meghívott a lakására, a Rózsadombra, amikor leérettségiztünk, a nyaralójába, szóval kivételezett helyzetben voltam. Ő mondta, hogy tovább kell tanulnom, mert olyanok a képességeim. A szüleim akkor már nem mondták, de ez egyenes út volt. Jelesen érettségiztem és azonnal felvettek a gyógypedagógiai főiskolára. A főiskola sem okozott nehézséget. A probléma az volt, hogy húszévesen megszülettem az első gyermekem, és nem tudtam mit kezdeni ezzel az egésszel. A boldogságot akkor veszítettem el.

Nem szerelmi házasságot kötöttem. Férjem részéről talán az volt, részemről egyáltalán nem, erre nagyon korán rájöttem. De ha az ember a kilencedik kerület szegényrészén lakik, akkor hiába jár főiskolára, meg balettiskolába, ennél sokkal meghatározóbb a környezet: a szoba-konyha világa, a körfolyosó, a házmester; hogy abban a házban mi voltunk egyedül cigányok, és bármi történt, először minket találtak meg. Ez mélyen beleivódik az emberbe. Így aztán nem is gondoltam arra, hogy egy párkapcsolatban minden vonatkozásban kapcsolatnak kell lennie két ember között. A férjemet tiszteltem, a mai napig. Tudom, hogy jó ember. De ez nem az én választásom volt. Nagyon korán rájöttem, hogy nem ő az, akihez én tartozom. Viszont az anyám nagyon megszerette, és ő az anyámmal kötött szövetséget. Főiskolás lettem, szüleim betegek voltak, házasságuk is megromlott. Anyámnak kialakult egy kapcsolata, valószínűleg úgy érezte, ez az utolsó lehetőség az életében, viszont biztonságban akarta tudni a családot. Férjem dolgozott, munkásszállón lakott, amikor megismerkedtünk, rendes volt, anyagilag is lehetett rá számítani. És én akkor lettem terhes, amikor szakítani akartam. Ott ült kétségbeesetten, és megsajnálta. Két választásom volt: vagy elvetetem a gyereket, vagy megtartom és férjhez megyek. És úgy éreztem, hogy meg kell szülnöm ezt a gyereket. Apu velünk maradt, amikor férjhez mentem, és én újra depressziós lettem. Addig nyitott voltam a főiskolán, olyan valaki, akire oda kell figyelni. Olyan mély válságba kerültem akkor, hogy ha a nevemet mondták, sírógörcsben törtem ki. Vizsgatanítások voltak, és bárhogy felkészültem, nem jött ki hang a torkomon. Minden másképp alakult, mint ahogy elképzeltem, milyen lesz, ha férjhez megyek, gyereket vállalok. Kallitkába kerültem: mindent megkaptam, csak a szabadságot veszítettem el.

Befejeztem a főiskolát, jeles diplomával.

Beléptem a GYIVI-be. Elég sok roma családdal és gyerekkel találkoztam; sokan kerülnek állami gondozásba. A Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet hivatalnok voltam, de én nem tudok hivatalos kapcsolatot kialakítani. Soha nem féltem sehova bemenni, soha nem kértem rendőri segítséget, bármilyen időpontban ki mertem menni egy családhoz. Amitől a többiek féltek, attól én nem féltem. Értettem őket; megláttam bennük az Istent. Ezt ők is érezték,

és bizalommal voltak hozzám. Külön élmény volt nekik, hogy ugyanolyan kreol bőrű ember jár hozzájuk, mint amilyenek ők maguk is. De amikor szakmailag úgy gondoltam, hogy nem a szülőnek van igaza, akkor hiába jött azzal, hogy „te is cigány vagy”. Olyan is volt, aki lebüdöscigánykurvázott, megígérte, hogy az urával kitapostatja a belemet, én ezt úgy vettem, mint ami ebbe a munkakörbe belefér. Ez egy örökbefogadási ügy volt. Három évig nem néztek rá a szülők a gyerekekre. Mentem hozzájuk, mondtam, hogy hol van a gyerek, látogassák meg, nem történt semmi, és akkor én úgy gondoltam, hogy a gyereket örökbe kell adni. A munkatársaim előttem úgy szidták a romákat, mintha én már nem lennék cigány. És amikor szóvá tettem, akkor tudatosodott bennük, hogy én vállalom az odatartozást.

Sok családnál csak az anyagi biztonság hiányáról volt szó. És tíz év után úgy éreztem, hogy ez egy nemes feladat, de én nem tudom tehetetlenül végignézni mások tehetetlenségét. Elmentem családsegítőbe, mert azt reméltem, hogy ott több eszköz lesz a kezemben a segítséghez. Tévedtem. De arra is rájöttem, a GYIVI-ben is, a családsegítőben is, hogy ami leginkább gyógyít, az a személyes emberi kapcsolat. Ha hiszel a másikban. Ha odafigyelsz rá. Ha olyan dolgokat látsz meg, amire mások eddig vakok voltak. Ettől hihetetlenül mozgásba lendülnek az emberek. Aki kábítószeres volt, annak lesz ereje, hogy kilépjen ebből, elkezdjen dolgozni; új szerelem jön az életébe, mert ha a pozitív változás elkezdődik, akkor az vonzza a pozitív dolgokat. Egykori állami gondozottak jutottak lakáshoz – volt az Esély-ben egy ilyen program. Másokért mindig nagyon tudtam harcolni. Szóval, ha így vizsgálom, tiszta a lelkiismeretem. Emberek, akikkel talán tizenöt éve volt valamilyen kapcsolat, megismernek az utcán. Fontosnak tartom, hogy az ember becsülettel dolgozzon. Ha azt érzem, hogy tehetetlen vagyok, az akkora nyomással nehezedik rám, hogy nem tudom elviselni. Az Esély családsegítőben négy évet töltöttem – egy idő után már ott is ezt éreztem. Tizenkét évig tartó házasságomból két gyermekem született. Ezért hálás vagyok a sorsomnak és a férjemnek. De az együttélés nem ment tovább. Hittem, hogy megtalálom, akivel harmóniában tudok élni. Közben beíratkoztam a pszichológiára. Gyerekek. Munka. Tanulás. A beteg apám. Szerelem. Aki szerint én már teljesen elmagyarosodtam. Mondta, asszony főzőkanállal a kezében készüljön a vizgára. Hát úgy is sikerült a vizsga. Lezártam azt a kapcsolatot, és egyszer megint úgy éreztem, hogy az eröm végére értem.

1995-ben alakult meg a Roma Polgárjogi Alapítvány, ezen belül szabadegyetem, láthatatlan kollégium. Megtaláltam a helyem: vezettem önismereti csoportokat. Kikristályosodott a Romaversitás gondolata: az eszmei és gyakorlati tartalmát is sikerült kidolgozni az utóbbi fél évben. A programot a Soros Alapítvány támogatja. A mi dolgunk, hogy a pályázaton a pénzt megszerezzük és a működést megszervezzük; ez lett az új munkaköröm. A programba jelentkezők felvételi vizsgát tesznek. Van egy felvételi bizottság, egyetemen, főiskolán tanító docensekből, professzorokból: nagy tudású emberek válogatják ki őket. Onnantól kezdve, tanulmányi szerződés alapján, a szakmai célokat már a ttorral együtt fogalmazzák meg. Mindenki mellett van egy tutor, aki a szakmai fejlődését segíti. A tutort a hallgató választja. Ha jogász, jogászt kell választania, ha néprajzos, akkor néprajzost, ha filozófus, filozó-

fust... és elég nagy nevek kerültek be. Visszaemlékeztem minden szorongásomra, „gyermekbetegségemre”, amit átéltem a főiskolán, egyetemen; hogy mi okozott nehézséget, mihez nem éreztem bátorságot. És láttam, hogy a tutor irányításával összeomlik minden hibás elképzelés. Ha valakinek egy neves ember a tutora, és abszolút emberi kapcsolatba tudnak kerülni egymással, ettől a dolgok helyre kerülnek. Diákok is, tutorok is, elég magas ösztöndíjat kapnak. Havonként van közös program, ezt a diákok szervezik, ők jelölik meg a közös témát, amivel foglalkozni akarnak, ők kérik fel az előadót.

Úgy látom, nagyon szélsőséges folyamat indult meg a romáknál. Egy részük a fizikai létezéshez való jogot is elveszíti, más részükben, ezekben a fiatalokban hihetetlen erős ambíciók ébrednek fel. Van, aki több egyetemen tanul egyszerre, vagy egymás után szerez két-három diplomát. Nagyon féltém őket a konfliktusoktól, amiket majd meg kell élniük. És az kegyetlenül nehéz, hogy miután az ember leküzdött számos akadályt, megcsinált rengeteg dolgot, akkor megkapja orvosként is, tanárként is azoktól, akiktől egyáltalán nem várná, mert hiszen értelmiségiek, felvilágosultak, azonos képzettségűek, szemük lehetne az értékek meglátására – ugyanazt a bánásmódot, amit gyerekkorában a lakókörnyezetében. Párkapcsolatban sem fog semmi úgy működni, ahogy kellene. Eszelős, hogy mit tudnak művelni a nem cigány szülők a fiatalok ellenében, akár lesz házasság a kapcsolatból, akár nem.

Attól is félek, hogy be fog következni ugyanaz, ami a zsidók esetében bekövetkezett. Mert a cigányság munkanélküli, elesett részével, ugye, az a baj, hogy „a társadalom nyakán élősködik”. A felemelkedő részével meg az lesz a baj, hogy „elveszi az életeret” a magyarok elől.

Elveszítettem a reményt. Ez egy nagyon kicsi ország és nem bízhat senkiben. Itt mindig minden megtörténhet. Sokszor volt olyan történelmi pillanat, amikor a külvilág abszolút közönnyel fogadott mindent: az '56-os forradalom következményeit például, vagy azt, hogy léteznek koncentrációs táborok...

Lelkiismeret-furdalásom van amiatt, hogy nem tudom, mit adtam a gyerekeimnek, és mit vettem el tőlük. Biztos, hogy sok mindentől megfosztottam őket. És az a legnagyobb baj, hogy érzik: nem vagyok boldog. Hogyan győzzem így meg őket a tanulás, az értelmiségi lét értelméről?

Azt sem tudom, mi köt ehhez az országhoz. Néha úgy érzem, minden fájdalom nélkül el tudnám hagyni. De azt sem tudom, mit kereshetnék máshol.

Tavaly, egy középiskolás táborban a fiamat megverték a szkinhedek. Az apja volt az egyik táborvezető. Este elment sétálni két lánnyal, amikor rájuk támadtak. A lányokra rákiáltott: fussanak. Ő ottmaradt, tehetetlen áldozatnak. Két helyen beszakadt a feje. Agyon is üthették volna. A feljelentés nyomán semmi sem történt. Most már nem is akarom bolygatni az ügyet. Nincs szükség rá, hogy kihallgatásokon újra mindent átéljen...